

Pascali antropológia

„Pascal a legkevésbé kedvelt francia filozófus: egyesek nem bocsátják meg neki, hogy ő egy keresztény gondolkodó, mások pedig a racionalista és pozitivista tradíció nevében komolyan elítélik Descartes filozófiájával való szembehelyezkedését” (Brun, 1992, 3. o.).¹ Mégis, Pascal sokszínű, ragyogó géniusza mindenkinek imponál. Am többféle területen jelentkező tehetsége néha akadályt képez alkotásának megragadásában: Pascal, a tudós, az író, a filozófus, a teológus, a hívő, a misztikus... Melyik hát az igazi Pascal? (ld. Compte-Sponville, 1997)

Blaise Pascal (1623–1662) nem csupán a fizikában és a matematikában hozott létre egyedülálló felfedezéseket, de az emberről alkotott vallásfilozófiai elképzeléseit is egyedi módon támasztotta alá. Érveléseit szigorú racionális szabályok mentén végezte. *A geometriai gondolkodásról* írott művében szól erről részletesen, mivel csak a geometriai módszer alkalmazza az érvelés valódi szabályait (Pavlovits, 2014, 18. o.). Ennek a módszernek az alapelve, hogy „minden kifejezést definiálni és minden kijelentést bizonyítani kell” (I, 40. o.). Pascal szerint „ez az egyetlen módszer, amely megvédi az észet a tévedésektől a megismerés során” (Pavlovits, 2014, 17. o.).

Ebből a tanulmányból először megismerhetjük Pascal nézetét az ember helyzetére vonatkozólag, majd azt, hogy a filozófusok miért nem tudtak kielégítő választ adni az emberrel kapcsolatos dilemmára. Ezután láthatjuk, hogyan közelíti meg az ember kettős természetének problémát a *Gondolatok* írója. Végül Pascal antropológiájának megismerése elvezet minket a keresztény vallás apológiájához, mivel a *Gondolatok* megírásának fő célja ennek a vallásnak a védelembe vétele volt.

Az ember aránytalansága („disproportion de l’homme”) – paradoxon az ember helyzetében

Mi a baj az emberrel? Erre a kérdésre a legegyszerűbb válasz: az, hogy halandó. Erről Pascal a 195. töredékben beszél részletesen:

„Mert nem kétséges, hogy földi életünk csupán egyetlen pillanat, a halál állapota viszont, bárminő legyen is, örökké tartó.” (195)

Pascal célja az, hogy a halandó testet a halhatatlan lélekkel ütköztetve felébressze az embert. Szigorúan, kíméletlenül beszél erről, hogy az ember tudatosítsa az örökkévalóság létezését, valamint az ebben való kétely szörnyű következményeit. Annak érdekében, hogy felrázza az embert, Pascal a *Gondolatok* 72., legterjedelmesebb töredékében a makro- és a mikrokozmosz végtelenségéhez viszonyítja őt. Pascal korának két nagy felfedezése a távcső és a mikroszkóp volt. Galilei távcsöve lehetővé tette a 17. század emberének, hogy meglássa az univerzum bámulatra méltó, végtelen nagyságát, a mikroszkóp felfedezése pedig az emberi szem előtt eddig elrejtett miniatűr világ fátylát lebontotta fel előtte. Pascal tehát korának e két találmányát felhasználva próbálja érzékeltetni az emberrel a természetben elfoglalt helyzetét. Célja az, hogy az ember „ámuljon el e

csodáktól, amelyek a maguk kicsinységében épp oly bámulatosak, mint amilyenek nagyságukban a másikkal” – írja ugyanott. Ezután a *Gondolatok* írója az ember tekintetét a földi dolgokról az égboltra emeli:

„Nézzé ezt a ragyogó fényt, amely örök lámpásként világítja meg a mindenségét, s amikor a földet már csak egy apró pontnak látja e csillag leírta hatalmas körpályához viszonyítva, ámulva vegye észre, hogy ez a hatalmas körpálya maga is csupán finom hegyű ceruzával felrajzolt pont ahhoz képest, amelyet az égbolton keringő csillagok írnak le.” (72)

Mindez mély alázatra kell intsen minket. Ám Pascal ennél messzebbre vezeti az embert: meg akarja vele értetni, hogy ő „a természet e félreeső zugában eltévedt lény, aki a lakásául szolgáló kis odúból – értem ezen a világmindenséget – tanulja meg helyesen értékelni a Földet, a birodalmakat, a városokat és önmagát” – mondja Pascal szintén a 72. töredékben. Az univerzum végtelen méreteihez viszonyított kicsinységünk, valamint korlátaink beismerése arra kell ösztönözzön minket, hogy értelmes választ keressünk helyzetünkre és az élet értelmére vonatkozólag. Pascal úgy írja le az embert, mint a makro- és a mikrokozmosz középpontjában elhelyezkedő lényt, aki „semmi a végtelenséghez, minden a semmihez viszonyítva, közép a semmi és a minden között” (72).

Ezután Pascal az ember korlátaira hívja fel a figyelmet, hiszen az érzékszerveink befogadóképessége szűk tartománnyal rendelkezik. „Ez tehát az igazi állapotunk; ez tesz minket képtelenné a biztos tudásra és az abszolút tudatlanságra.” (72) Az emberi megismerésnek tehát vannak korlátai. Hogyan is emelkedhetne felül ezeken, „hogyan is ismerhetné meg a rész az egészet?” – teszi fel a kérdést Pascal a 72. töredékben. „Ez magyarázza meg, hogy miért is keveri össze szinte minden filozófus a fogalmakat, és használja a szellemiek terminológiáját a testi, és a testiekét a szellemi dolgokról szólva.” (72) Az ember nem tud felfogni bizonyos absztrakt fogalmakat, „mert képtelen felfogni mi a test, még kevésbé, hogy mi a lélek, és mindennél kevésbé azt, hogy miképpen egyesülhet a test a lélekkel” (72).

Az ember legnagyobb nyomorúsága azonban abban áll, hogy elfojtja magában a mély elmélkedésre való késztetést, elmenekül a csend, az egyedüllét kínálta gondolkodás lehetőségétől a szórakozásba, ügyes-bajos tevékenységekbe. „A gondolkodásnak ez az elfojtása végigkíséri egész életünket” (*Kolakowski*, 2000, 213. o.). Pascal szerint az ember nyomorúsága egyrészt világosan fellelhető abban, hogy kevesen teszik fel a kérdést az élet értelmére és az ember helyzetére vonatkozólag. Amikor Pascal rövid életének második felét az ember tanulmányozására szentelte, így nyilatkozik erről:

„Azt hittem, hogy legalább az ember tanulmányozásában lelek majd társakra, hogy ez az igazi, embernek való kutatási terület. De csalatkoztam; az embert még a geometriánál is kevesebben tanulmányozzák. Csak azért kutatnak egyebet, mert nem képesek tanulmányozni az embert; de vajon nem azért van-e ez így, mert nem erre a tudományra van szüksége az embernek, s boldogsága érdekében jobb neki, ha nem ismeri önmagát?” (144)

Azonban ha felismerjük a nyomorúságot a magányban és a csendben, akkor rájövünk, hogy életünk nagy részét arra pazaroljuk, hogy elmeneküljünk a valóság elől, és a szórakozásban keressük mulandóságunk eltakarásának lehetőségeit. A szórakozás abban a tényben áll, hogy az ember elfordul egy szükségszerű unalom elől, mely saját helyzete megértésére készítetné (*Puzin*, 153. o.).

Pascalnál tehát a szórakozás (‘divertissement’) és az unalom (‘ennui’) témája összekapcsolódik, és mindkét fogalom széles jelentésudvarral rendelkezik. Pascal több töredék-

ket is szentel e témáknak, ezzel is alátámasztva fontosságukat. Az ember számára a teljes tétlenség a legelviselhetetlenebb dolog a világon, mert olyankor „átérzi semmi voltát, elhagyatottságát, elégtelenségét, függőségét, tehetetlenségét, ürességét” – magyarázza Pascal a 131. töredékben.

„Nyomorúságunkban egyetlen dolog nyújt vigasztalást, a szórakozás, és mégis ez a mi legnagyobb nyomorúságunk.” (171)

„Mert főleg ez akadályoz meg bennünket abban, hogy magunkkal foglalkozzunk, és sodor észrevétlenül veszünkbe.” (171)

Majd a 183. töredékben megjegyzi: „nyugodtan rohanunk a szakadékba is, ha sikerül valamivel eltakarnunk a szemünk elől”. Ezért menekül tehát a halandó ember a zajba és a nyüzsgésbe az egyedüllét csendje elől. „Könnyebb elviselni a halál gondolatát, ha nem gondolunk rá, mint a gondolatát, ha nem fenyeget bennünket veszély” – magyarázza Pascal a 166. töredékben. A szórakozás azonban csak generálja a nyomorúságot, feldúlja a szokásokat, és kínzóvá válik, ha a nyugalom visszatér (*Mesnard*, 1993, 200. o.). Pascal az ember hiábavalóságát azzal is alátámasztja, hogy az ember képtelen a jelenben élni: vagy a jövő után sóhajt, vagy a múltján lamentál.

„Sohasem kötődünk a jelen időhöz. A jövőt képzeljük magunk elé, mert úgy érezzük, lassan közeledik, sürgetni akarjuk eljövételét; vagy ellenkezőleg: a múltat idézzük fel, hogy így fékezzük túlságosan is gyors szökését.” (177)

Valójában az ember csak azzal az idővel számol, amely nincs, és nem azzal, ami rendelkezésére áll. „Ezért sohasem élünk, hanem azt reméljük, hogy majd élünk; s mivel állandóan boldogságra készülünk, elkerülhetetlen sorsunk, hogy sohasem legyünk boldogok” – magyarázza Pascal a 172. töredékben.

Paradoxon a filozófiában

Pascal azt hangsúlyozza, hogy kevesen találják meg az emberi élet értelmére és céljára vonatkozó helyes választ, mert az igazságnak csak egy részét képesek megragadni, mely nem fedi le a teljes valóságot. Így születtek meg az egymással ellentétes filozófiai nézetek, melyeket első ránézésre nem lehet közös nevezőre hozni. Pascal azonban azt vallja, hogy van egy olyan nézőpont, melyből a többi összhangjára rálátás fog nyílni. Pascal befejezetlen művében, a *Gondolatokban* „perspektivikus igazságfelfogást dolgoz ki és működtet, amely alapvetően különbözik a geometriai vagy az addigi filozófiai igazságfelfogásoktól. Ez a sajátos gondolkodásmód Pascal matematikai műveiből eredeztethető” (*Pavlovits*, 2014, 10. o.).

Beszélgetés De Saci úrral Epiktétoszról és Montaigne-ről című írásában Pascal a janzenizmus központjában, a Port-Royal-des Champs kolostorban a beszélőjével, de Saci úrral, a kolostor direktorával vitázik két rivális filozófiai szekta képviselőiről: Epiktétoszról és Montaigne-ről. Pascal szerint minden értekezést a beszélő nézőpontja határoz meg. Pascal azt hangsúlyozza, hogy két lehetséges nézőpont van. Az egyik Epiktétoszé, aki csak az ember nagyságát látja, de vak marad a nyomorúságaira, a másik nézőpont képviselője pedig Montaigne, aki nagyon jól érzékeli az ember alávalóságát, de nem látja meg benne a méltóságát, így ő az antropológiai probléma másik végletes nézőpontját képviseli.

Epiktétosz rámutat az ember teendőire: legyen alázas, jó cselekedeteivel ne kérkedjen, keresse és kövesse Teremtője akaratát, hiszen ehhez minden megadatott neki. Epik-

tétosz tehát azt állítja, hogy az ember képességei elegendőek ahhoz, hogy megismerje Istent és tökéletes erkölcsre jutva meggyógyulhat minden bűnéből. Pascal erre azt mondja, ha így gondolkodunk, akkor ezek az ördögi gögből eredő gondolatok súlyos tévedésekhez vezethetnek minket (Í, 83. o.). Ezt azzal magyarázza, hogy az ember önmagától nem igazulhat meg, nem gyógyulhat ki minden bűnéből, hiszen ha erre képes lenne, akkor ily módon szentté és Isten társává avatná magát (Í, 83. o.).

Ami pedig Montaigne pürrhonista gondolkodását illeti, „minden dolgot olyan egyetemes és általános kételynek vet alá, hogy az elszabadul, és önálló életre kel”, lerombolva, kigúnyolva mindent, ami az ember számára a legszilárdabbnak tűnt (Í, 83–84. o.). A két perspektíva ütközik egymással, mert az egyik az embert felmagasztalja, a másik pedig lebecsüli, holott mindegyik csak részizagságot tartalmaz. „A filozófiát tehát nézőpontja egyoldalúsága jellemzi. Soha nem tesz mást, mint szélsőséges módon ismételteti az emberi természet kettősségében elrejtett titkot, mely vizsgálata tárgyát képezi” (Bouchiloux, 1991).

Pascal leszögezi, hogy a sztoikusok tévedése és az epiküristáké abban áll, hogy teremtése különböző állapotában szemlélik az embert. Az egyik észrevesz néhány vonást a teremtés állapotában még tökéletes emberből, de figyelmen kívül hagyja jelenlegi romlottságát. Ez a perspektíva az embert úgy tekinti, mint aki szent, és nincs szüksége arra, hogy helyreállítsák, azonban ez a szemlélet teljes felfuvalkodottsághoz vezet. A másik perspektíva feltárja ugyan az ember nyomorúságát, azonban nem veszi tudomásul a teremtéskor még meglévő méltóságát, és úgy tekinti az embert, mint egy nyomorékot, javíthatatlant, a jóra képtelent, ezáltal reménytelenségébe és passzív szenvedésbe taszítja. Pascal szerint ezt a két állapotot együtt kellene látni ahhoz, hogy eljussunk az igazsághoz, mert ha ezeket külön szemléljük, vagy a gőg, vagy pedig a reményvesztett tehetlenség végletében vergődünk.

„Képtelenek vagyunk a bizonyításra, s ezt a képtelenségünket semmiféle dogmatizmus nem győzheti le. De fogalmunk sincs az igazságról, s ellene minden pürrhonizmus tehetetlen”

– mondja Pascal a 395. töredékben.

Beszélgetés De Saci úrral Epiktétoszról és Montaigne-ról című művében Pascal azt hangsúlyozza, hogy a filozófia semmit sem ér a teológia nélkül. Ennek oka pedig az, hogy pusztán az ész okoskodásaival nem lehet feltárni az igazságot. Erről így nyilatkozik a 434. töredékben:

„Ki bogozná ki ezt az összevisszaságot? A természet elhallgattatja a kételkedőket, az ész pedig a dogmatikusokat. Mik lesztek hát ti emberek, akik természetes eszettekkel igyekeztek megismerni valóságos állapototokat? Nem kerülhetitek el, hogy e két merev felfogás valamelyikét válasszátok, de kitarítani sem tudtok egyik mellett sem.” (434)

A 393. és a 394. töredékekben Pascal arról beszél, hogy a szabados gondolkodásúak helyes és szent korlátokat hágnak át; a szkeptikusok, a sztoikusok, az ateisták érvelésével pedig az a probléma, hogy igaz tételekből hamis következtetéseket vonnak le, mivel az ellenkező alapelvek is igazak. Ezért Pascal így rázza fel őket:

„Ismerd meg hát, kevély ember, milyen paradoxon vagy önmagad szemében. Alázkodj meg, tehetetlen ész; hallgass el, elbutult természet; tanuld meg, hogy az ember végtelenül több mint ember, és halld uradtól igazi állapotodat, amelyről sejtelled sincsen. Hallgasd, mit mond Istened.” (434)

A filozófia tehát észrevétlenül elvezet a teológiához, mely Pascal szerint minden igazság egyedüli központja. Az ember helyzete azonban mégsem reménytelen. A 397. töredékben azt mondja, hogy az ember nagyságának jele, hogy felismeri sebezhető, nyomorult voltát.

A gondolkodó nádszál

„Az ember nagysága annyira szemmel látható, hogy még nyomorúságából is kitetszik” – jelenti ki Pascal a 409. töredékben. Azt hangsúlyozza, ha az ember eljut oda, hogy megérti nyomorúsága okát, az már nagyságát bizonyítja. Ha képes rendet tenni gondolataiban, és képes szabályozni azokat, az már méltóságáról tanúskodik.

„Nem térben kell keresnem méltóságomat, hanem a gondolataim szabályozásában. Nem lesz többem, ha földjeim lesznek; a térnél a mindenség úgy ölel magába, úgy elnyel, mint egy pontot; a gondolkodással azonban én fogom fel őt.” (348)

Így rajzolódik ki a gondolkodó nádszál témája. Igaz, hogy a mindenségben az ember nem több egy pontnál, ám képes gondolataiba az egész univerzumot befogadni. Igaz az is, hogy az ember a természet leggyengébb teremtménye, de ő egy gondolkodó lény. Azért nagy, mert tudatában van létezésének, képes akkor is gondolkodni, ha ismeri gondolkodása korlátait.

„Az ember minden jel szerint arra van teremtve, hogy gondolkozzék; ebben rejlik minden méltósága és minden érdeme; egyetlen kötelessége az, hogy helyesen gondolkozzék. A rend pedig azt kívánja, hogy a teremtőjén és rendeltetésén kezdje a gondolkodást.” (146)

Pascal háromféle embertípust különít el: azokat, akik bölcsek és boldogok, mert keresték Istent és meg is találták; azokat, akik bölcsek és boldogtalanok, mert nem találtak még Istenre, de vágnak erre; végül azokat, akik balgák és boldogtalanok, mert nem keresik Istent. Pascal sajnálattal tekint az Isten iránt közömbös emberekre, amikor így szól róluk:

„Akik azonban Isten ismerete és keresése nélkül élnek, olyannyira méltatlannak ítélik önmagukat saját gondoskodásukra, hogy embertársaikét sem érdemlik meg; s az általuk megvetett vallás minden szeretetére szükség van ahhoz, hogy mi is ne vessük meg, és ne hagyjuk meg végül is őket esztelenségükben.” (194)

Paradoxon az ember természetében

„Miféle szörnylény az ember? Micsoda eddig nem volt teremtmény, szörnyeteg, zűrzavar, micsoda ellentmondás, a természet milyen csodája? Mindenek bírása és ostoba földi féreg: az igazság letéteményese és a bizonytalanság, a tévedés kloákája; a mindenség dicsősége és ugyanakkor hulladéka.” (434)

A magyarázat az ember kettős természetéből adódik, mert az ember szentnek, ártatlannak, tökéletesnek teremtett, de megrontotta a bűn. Kivonta magát Isten uralma alól, s oly messze került tőle, hogy alig van valami zavaros sejtése róla. A bűnesetkor az ember természete, szándéka megromlott, azóta elveti Isten uralmát élete fölött, s engedi, hogy a gonosz kívánságok rabjaként földhöz kötve éljen.

Pascal tehát megerősíti, hogy két ellentétes természet lakozik az emberben: az egyik az, melyet még a paradicsomi állapotból őriz, amikor még Isten jelenlétében élt, ahol megtapasztalta az igazi boldogságot, a másik természete pedig az, amelyet a bűneset és az azt követő az édenkertből való kiűzetése után tapasztal magában. Ezért vágyik olyanyira a testi ember az elveszített boldogságra.

„Mert végül is, ha az ember soha nem esett volna bűnbe, most ártatlanságban nyugodtan élvezné az igazságot és a boldogságot; ha pedig eleve romlott lett volna, akkor meg fogalma sem lenne sem az igazságról, sem a boldogságról.” (434)

Pascal arra ösztönzi az embert, hogy fogadja el, hogy hajdan nagy méltóság volt az osztályrésze, ahonnan száműzetett, azért boldogtalan. „Mert ki más boldogtalan amiatt, hogy nem király, mint a trónja fosztott király?” – teszi fel a kérdést a 409. töredékben. De „minden bennünket sújtó, torkunkat szorongató nyomorúságunk ellenére is van bennünk valami elfojthatatlan ösztön, amely felemel bennünket” – mondja Pascal a 411. töredékben. „Habár e kétségben vergődünk, akkor legalább a keresés halaszthatatlan kötelességünk; ezért, aki kételkedik, de nem keres, nemcsak boldogtalan, hanem egyúttal igazságtalan is” – állapítja meg a 194. töredékben.

A kevélység azt bizonyítja, hogy az ember szem elől tévesztette az egyedüli jót, és „a közönséges halandó a vagyonba és a világi dolgokba helyezi, vagy legalábbis a szórakozásban keresi a boldogságát. A filozófusok mindennek a hívságos voltát bebizonyították, és ott keresték, ahol éppen tudták” – írja Pascal a 462. töredékben. Pascal kihangsúlyozza, hogy az augusztinuszi doktrína az egyetlen, amely kijelenti, hogy az ember eredetileg természetfeletti lény, akit Isten nevelt, elbukott állapotában pedig elhagyta őt, és csupán a kegyelem által talál vissza hozzá. A filozófusok pedig az embernek vagy az egyik állapotát, vagy a másikat hangsúlyozzák, elfeledkezvén a másíkról. Ezért mind a dogmatikusok, mind pedig a sztoikusok tévednek, mert az igazságnak csak egy részét ragadják meg az ember természetében.

Pascal szerint a Biblia elegendő bizonyítékul és elegendő magyarázatul szolgál az ember helyzetének nehéz problémájára, ugyanakkor azt is tudja, hogy az eredendő bűn örökség az emberek előtt, de ilyenként is tárják elébe – írja a 445. töredékben. Mégis, sürgeti annak a fontosságát, hogy végre tudatosítsuk magunkban ezt a tényt, mert ezen az úton tárulhat fel előttünk Isten elrejtett bölcsessége.

„Kövessétek figyelemmel indulataitokat, figyeljétek önmagatokat, győződjetek meg róla, nem fedezitek-e fel magatokban e két természet élő vonásait! Lehetséges, hogy ily rengeteg ellentmondás lakozzék egy egyszerű teremtményben?” (430)

„Íme, ilyen ma az ember állapota. Eredeti természetének boldogságából őriz még valami tehetetlen ösztönt, de fojtogatja a vakság és gonosz vágyai okozta nyomorult sorsa, ez lett második természete.” (430)

Erre csupán egyetlen magyarázat létezik, de azt Istennél találjuk. A filozófia azonban visszataszítónak tartja az ember állapotáról és természetéről ezt a dupla kijelentést. Ennek köszönhetően a filozófusok az embernek vagy csak a bűneset utáni megromlott természetét látták, vagy csak a bűneset előtti természetével számoltak, mert tagadhatatlan, hogy „kitörölhetetlenül jeleket hagyott bennünk kiválóságunk” – hangsúlyozza Pascal a 435. töredékben. A pürrhonisták a nyomorúságra, a dogmatikusok pedig a nagyságra korlátozódnak, Pascal szerint azonban az emberre nézve mindkét szélsőséges nézetnek súlyos következményei vannak (vö. 1Kor 2, 14).

„Akik ismerték az ember kiválóságát, azoknak nem volt fogalmuk romlottságáról; ezért elkerülték ugyan a tunyaságot, de közben a kevélység bűnébe estek; ha pedig felismerték természetük gyarlását, méltóságáról nem vettek tudomást, így ezek ugyan el tudták kerülni a hiúság bűnét, de csak úgy, hogy a kétségbeesés karjaiba vetették magukat. Ebből származnak a különböző sztoikus és epikureus szekták; a dogmatikusok meg az akadémikusok szektái.” (435)

„A *Gondolatokban* Pascal megjegyzi, hogy a filozófusok Istene nem az igaz Isten” (*Pavlovits*, 2014, 132.). Ő ugyanis „nem az elbizakodott bölcseknek mutatta meg magát, akik méltatlanok rá, hogy megismerjék a legszentebbet, Istent” – jegyzi meg a 288. töredékben. Pascal tehát rámutat arra, hogy az ember alávalósága elveszett méltóságáról tanúskodik, az ember nagysága pedig épp abban áll, hogy erre ráeszmél. „Ha az ember méltatlansága a romlottság következménye, akkor az ész helyes használata, amely a méltóság felé vezet, szükségképpen szemben áll a romlottsággal” (*Pavlovits*, 2014, 81. o.).

A bibliai igazságok pusztán ismerete azonban nem elég. Az ember helyzete sokkal komolyabb annál, hogy egyszerű intellektuális műveletekkel orvosolni lehetne.

A test, a szív és az ész paradoxonja

A *Gondolatok* 582. töredékében Pascal hangsúlyozza, hogy az igazságot nem elég az értelmünkkel keresnünk, „szeretet nélkül ugyanis az igazság nem Isten, hanem csak Isten képe, bálvány”. Isten elrejtőzött, de megmutatja magát azoknak, akik őszintén vágyódnak utána. Ugyanis „egyaránt veszélyes az embernek, ha nyomorult voltáról mit sem tudva ismeri Istent, vagy ha Isten ismerete nélkül méri fel nyomorúságát” (587). Pascal szerint a bibliai igazságoknak először a szívünket kell elérniük, és csak ezen keresztül győzhetik meg az értelmünket (*Kolakowsky*, 2000, 221. o.). Pascal tehát a szívünket, morális szándékainkat akarja megváltoztatni (*Kolakowsky*, 2000, 208. o.). „Mivel a szív érzése nem ugyanabba a rendbe tartozik, mint az ész műveletei, ezért az ész nem kérdőjelezheti meg és nem függesztheti fel őket” (*Pavlovits*, 2014, 32. o.).

Pascal ugyanis három egymástól jól elkülönülő rendről beszél: a test rendjéről, az ész rendjéről és a szeretet (szív) rendjéről (*Pavlovits*, 2014).

„A test rendje a valóságnak azt az értelmezését jeleníti meg, amely a test szükségletein alapul” (*Pavlovits*, 2014, 140. o.). A test, a szellem és a szív rendje között fennálló különbségről Pascal a 793. töredékben beszél részletesen:

„Az összes test, az összes szellem minden alkotásával egyetemben nem ér annyit, mint a keresztényi szeretet legcsekélyebb felbuzdulása. Mert a szeretet végtelenül magasabb rendbe tartozik. Az összes testből együttvéve sem tudnánk kicsiholni akárcsak egy szemernyi gondolatot sem: lehetetlen lenne, mert más rendbe tartozik. A testekből és a szellemiekből együttvéve sem tudnánk igaz keresztényi szeretetet nyerni, ez lehetetlenség, mert természetfölötti lévén más rendbe tartozik.” (793)

„Az ész rendje a természetes gondolkodás rendje”, amely „alapelveken és bizonyításokon nyugszik” (283., idézi *Pavlovits*, 2014, 141. o.).

A szív érvei is teljesen mások, mint az ész érvei. „Istent a szív érzi, nem az ész” – hangsúlyozza Pascal a 278. töredékben. A hit pedig, amivel Őt megragadjuk, Isten ajándéka, nem pedig az okoskodásé. A szív ugyanis csak akkor képes megszeretni az isteni dolgot, ha Isten erre indította. Ez azt jelenti, hogy a kinyilatkoztatás történelmi bizonyítékai nem elégségesek ahhoz, hogy az emberek hitre jussanak, csupán akkor, ha ez minden egyes hívőben egy belső kinyilatkoztatással is párosul. A rejtőzködő Isten ugyanis csak

akkor nyilvánítja ki magát teljesen, amikor a kegyelme által jelen lehet az ember lelkében. A hit, amellyel ezt a kegyelmet megragadhatjuk, tehát Isten ajándéka, nem pedig az ész képessége – mondja Pascal a 279. töredékben.

Láthatjuk tehát, hogy Pascal szerint a szívnek nincs szüksége az ész érveire. Isten megismerése a szív érzései által ugyanaz a dolog, mint az igaz hit. Ez azt jelenti, hogy az isteni kegyelem elfogadása által válik ez lehetségessé.

„A testet a lélektől elválasztó végtelen távolság azt a végtelenül végtelenebb távolságot jelképezi, amely a lelket a szeretettől választja el, mert a szeretet természetfölötti valami.” (793)

„A test és a lélek közti kapcsolatot a szív biztosítja oly módon, hogy egy érzés (‘sentiment’) által közvetlenül hozzáférhetővé teszi a testi természetet a racionális reflexió számára. Ezáltal Pascal elvitatja az észről az ’intuitus’ képességét, azaz annak lehetőségét, hogy az alapelveket közvetlenül, saját szellemi látása segítségével ragadja meg. Ezzel a képességgel Pascalnál a szív rendelkezik” (Pavlovits, 2014, 32. o.). Erről a 793. töredékben beszél részletesen:

„A földi nagyság minden ragyogása sem fényes azoknak, akik a lelket kutatják. A szellem embereinek nagysága észrevétlen marad a királyok, a gazdagok, a hadvezérek, e testbéli nagyok számára. A bölcsesség nagysága, amely mit sem ér, ha nem Istentől van, észrevétlen marad a test rabjai és a szellem rabjai számára. Három különböző rendű dolog ez.” (793)

Paradoxon a Bibliában

„Pascal nagy hangsúlyt fektet annak megmutatására, hogy a vallás igazságát nem lehet metafizikai és filozófiai eszközökkel bizonyítani, a természetes ész túlságosan gyenge és korlátozott lévén ahhoz, hogy egy ilyen bizonyítást abszolút meggyőző erővel ruházzon fel” (Pavlovits, 2014, 105. o.). A keresztény vallás igazsága ugyanis nem tézis, hanem egy személy. Ez a személy pedig Jézus Krisztus, ahogy ő ezt magáról kinyilatkoztatta:

„Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki nem mehet az Atyához csakis én általam.” (Jn 14,6)

„Minden lényegi megismerés tehát Jézus Krisztus által valósul meg” (Pavlovits, 2014, 129. o.). A Szentírás azonban Jézus Krisztusról is azt állítja, hogy kettős természete van: isteni személy, aki emberként jelent meg köztünk, azaz Ember-Isten. (vö. Jn 1, 1–3; Pavlovits, 2014, 135. o.). Ez a paradoxon azonban beleütközik az ész korlátaiba. „A Gondolatok szerint a keresztény vallás számos paradox elemet zár magába, amelyek a természetes megközelítés számára megérthetetlenek” (Pavlovits, 2014, 136. o.). Jézus Krisztus isteni és emberi természete, az ember bűneset előtti tiszta és az édenkerti bukás utáni romlott természete; méltósága és nyomorúsága nehézséget gördít a racionális elme útjába. Pascal a következőt mondja a 684. töredékben:

„...a Szentírás megértéséhez olyan értelmet kell találnunk, amelyben mindent ellentmondó részlet összhangba kerül. Nem elégséges az olyan értelmezés, amely több egyező részletnek megfelel, hanem olyant kell találnunk, amely még az ellentmondókat is összhangba hozza velük.” (684)

Pascalnak arra a kérdésére, hogy „ki bogozza ki ezt az összevisszaságot?” – a következő a válasza: „Jézus Krisztusban minden ellentmondás egybehangolódik.” (684). „Az ember Jézus Krisztusban és Jézus Krisztus által ismeri meg saját és Isten természetét” (Pavlovits, 2014, 137. o.). A Közbenjárónál (‘Médiateur’), a Helyreállítónál (‘Rédempteur’) találjuk meg az egyetlen helyes perspektívát, ahonnan az ember paradox helyzetét és természetét megérthetjük. Pascal azt mondja, hogy amikor ezeket a kijelentett igazságokat magunkévá tesszük, a Megváltó eljövetele és műve is megvilágítást nyer, hiszen az embernek éppen megromlott természete miatt van szüksége a Közbenjáróra, a Megváltóra, mert csakis általa juthat a Szent Isten jelenlétébe.

A *Gondolatok* írója szerint a keresztény vallás az egyetlen, mely nyíltan beszél az ember természetének ellentmondásosságáról, és ez az, amely ezt a vallást tiszteletre méltóvá teszi. Azonban „az emberek megvetést éreznek a vallással szemben; gyűlölik, mert hátha igaz” – állapítja meg a 187. töredékben. Pascal tudja, hogy az ember legfőbb bajának, a gögnek és a gondolkodás elfojtásának orvoslására megoldást kell találni. Ehhez előre meghatározott, logikus lépéseket javasol:

„Ha ebből ki akarjuk őket gyógyítani, először is azt bizonyítsuk be, hogy a vallás nem ellentétes az értelemmel; hogy tiszteletet érdemel, és keltsünk iránta megbecsülést, aztán szeretessük meg, és ébresszük fel a jókban a vágyat, bárcsak igaz lenne; végezetül bizonyítsuk be, hogy igaz.” (187)

Végül így summázza a keresztény vallást: „Tiszteletet érdemel, mert helyesen ismerte meg az embert; szeretetet, mert az igazi jót ígéri.” (187) Mi az igazi jó? – kérdezhetjük. Nyilván Pascal itt a lélek halhatatlanságára utal, melyet az Örökkévalóságban a Megváltó által bűnbocsánatot nyert ember élvez. Így ragyogtatja fel Pascal az Evangéliumot, a jó hírt az ember előtt. Hangsúlyozza azonban, hogy ahhoz, hogy a keresztény igazságokat megismerjük és megértsük, nem nélkülözhetjük az értelmünket. „Pascalnak nem állt szándékában kizárni az észet a teológiai morál területéről, hanem, épp ellenkezőleg, ezen a területen is megkövetelte szigorú használatát” (Pavlovits, 2014, 127. o.). Pascalnál – ugyanúgy, ahogy Aquinói Szent Tamásnál – a hit nem áll szemben az ésszel. Pascal ezt úgy magyarázza, hogy a hit más rendbe, a szív rendjébe tartozik. „A szív rendjéből, akárcsak az észéből, minden logikai inkohérenca, és minden ellentmondás ki van zárva. Ez pedig világosan megmutatja, hogy a szív rendje is magában foglal valamiféle racionalitást, amely azonban különbözik az ész rendjének racionalitásától” (Pavlovits,

---

Pascalnak arra a kérdésére, hogy „ki bogozza ki ezt az összevisszaságot?” – a következő a válasza: „Jézus Krisztusban minden ellentmondás egybehangolódik.” (684). „Az ember Jézus Krisztusban és Jézus Krisztus által ismeri meg saját és Isten természetét” (Pavlovits, 2014, 137. o.). A Közbenjárónál (‘Médiateur’), a Helyreállítónál (‘Rédempteur’) találjuk meg az egyetlen helyes perspektívát, ahonnan az ember paradox helyzetét és természetét megérthetjük. Pascal azt mondja, hogy amikor ezeket a kijelentett igazságokat magunkévá tesszük, a Megváltó eljövetele és műve is megvilágítást nyer, hiszen az embernek éppen megromlott természete miatt van szüksége a Közbenjáróra, a Megváltóra, mert csakis általa juthat a Szent Isten jelenlétébe.

2014, 156. o.). Az ész tehát felfogja a szív bizonyosságait, majd ezeket összehangolja egymással, „és képes egy olyan morált kidolgozni, amely méltó az isteni igazsághoz és szeretethez” (Pavlovits, 2014, 127. o.). Az Istenről való megbizonyosodás útján az ész hozzásegítheti az embert, hogy megtegye az első lépéseket. De a megbizonyosodás az embertől teljes alárendelést követel meg, nem pedig az ész mellőzését! Az Istennek való alárendelésben és az ész használatában áll az igazi kereszténység – jelenti ki Pascal. Ez a hit cselekedetének egyik lépése, melyet az ész segít.

„A hit valóban arra tanít, amit érzékeink nem tárnak fel előttünk, de nem az ellenkezőjére annak, amit látunk. Fölöttük áll, nem pedig ellenük szól.” (265)

A 185. töredékben pedig így érvel Pascal: „Istennek az a módszere, hogy az értelemben észokkal, a szívbe pedig kegyelme segítségével ülteti el a vallást.” „Mivel a Szentírás a szív rendjében írt szöveg, ezért jelentése rejtve marad minden természetes értelmezés számára, és csak azoknak válik nyilvánvalóvá, akik képesek azt saját rendjében olvasni”, enélkül azonban titkosírás marad (Pavlovits, 2014, 140. o.). Pascal kihangsúlyozza, hogy a Bibliát megfejteni csak kétféle ember képes: azok, akik – bármilyen szellemi színvonallal is rendelkezzenek – képesek meghajolni a Szentírás igazsága előtt, és azok, „akiknek elég eszük van az igazság felismerésére, bármennyi ellenkezés éljen is bennük” (288). A titkosírás kulcsáról a 681. töredékben beszél Pascal, melyben – Jézus Krisztusra mutatva – latinul idézi János evangéliumának egyik versét: „Ecce agnus Dei qui tollis peccata mundi.” Azaz: „Íme az Istennek ama Báránya, aki elveszi a világ bűneit” (Jn 4, 29). Pascal a 683. töredékben felhívja arra a figyelmet, hogy ennek az igazságnak elfogadásához Isten lelkének közreműködésére van szükség, enélkül „a betű megöl”, és a Szentírás olvasója számára minden pusztán jelkép marad (vö. 2 Kor 3, 6).

Összegzés

Pascal üzenete a „gondolkodó nádszál” számára az, hogy bármennyire is igazságtalannak és megbotránkoztatónak érzi az eredendő bűnről szóló bibliai kijelentést, vegye komolyan ezt az igazságot (434). Ez a „titkos bejárat” önmaga és helyzete megértésére, amely megvédi őt az elbizakodottság és a csüggedés útvesztőitől. Erről így ír a 435. töredékben:

„Ez isteni eredetű tudás nélkül mit is tehettek egyebet az emberek, mint hogy vagy felmagasztalták magukat, az elmúlt nagyságukról lelkükben még élő sejtésekre hallgatva, vagy pedig jelen gyarlóságukat látva elveszítették önbecsülésüket? Mert nem látták a teljes igazságot, s így nem voltak képesek eljutni a tökéletes erényhez.” (435)

„Csupán a keresztény vallás volt képes gyógyírt hozni e két bűnre, de nem úgy, hogy a földi bölcsesség módján az egyiket a másikkal üzte el, hanem úgy, hogy az evangélium egyszerű igazságával mind a kettőt elűzte.” (435)

Pascal véleménye szerint egyedül a keresztény nézőpont világítja meg azt a két másikat, melyeket Epiktétosz és Montaigne szembeállított egymással (Brunsčvicg, 1937, 37. o.).

Pascal a 670. töredékben kihangsúlyozza, hogy „a Szentírás egyetlen tárgya a szeretet”. Az Istentől elfordult, elbukott ember Jézus Krisztus által kaphat bocsánatot, és juthat újra személyes kapcsolatba Istennel. Pascal tehát leszögezi, hogy az ember hitelességét, életének értelmét ez: az isteni transzcendenciával való helyreállt kapcsolata adja meg.

Bibliográfia

- Brun, J. (1992): *La philosophie de Pascal*. PUF, Paris.
- Brunschvicg, L. (1937): *Pascal*. Les Éditions Rieder, Paris.
- Bouchilloux, H. (1991): Pascal critique des philosophes, Pascal philosophe. *Revue Philosophique*, 3. sz. 299.
- Compte-Sponville, A. (1997): A la mémoire de Henri Gauthier. *Revue Internationale de Philosophie*, 199. sz. 3.
- Kolakowsky, L. (2000): *Isten nem adósunk semmivel*. Európa, Budapest.
- Mesnard, J. (1993): *Les Pensées de Pascal*. SEDES, Paris.
- Pascal, B. (1964, 1970, 1991, 1997): *Œuvres complètes*. Szerk. Jean Ménard. Paris, Desclée de Brouwer.
- Pascal, B. (1963): *Œuvres complètes*. Szerk. Louis Lafuma. Paris, Seuil.
- Pascal, B. (1996): *Gondolatok*. Budapest, Gondolat.
- Pascal, B. (1999): *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről*. Válogatott írások. Budapest, Osiris.
- Pascal, B. (1655): *Entretien avec M. de Saci sur Épictète et Montaigne*. Texte et commentaire. 2015. 10. 15-i megtekintés, <http://www.philolog.fr/pascal-entretien-avec-m-de-saci-1655-texte-et-commentaire/>
- Pavlovits Tamás (2014): *Mi egy ember a végtelenben? Pascal-értelmezések*. Gondolat Kiadó – Aeternitas, Budapest.
- Puzin, C. (1987): *Litterature, textes et documents: XIIIe siècle*. Édition Nathan, Paris.

Jegyzetek

¹ A tanulmány alapjául 2002-ben készült szakdolgozatot vettem, melynek címe: *La situation paradoxale de l'homme dans l'Univer. Antropologie pascalienne* (SZTE, Szeged).

A *Gondolatok* töredékeinek idézése során, a homogenitásra törekedve azonos kiadást választottam. Minden töredékhez a Brunschvicg kiadó számozását használtam, mely megegyezik a magyar nyelven 1978-ban és 1996-ban megjelent, Pődör László által készített fordítással. A hivatkozásban – a szakirodalomnak megfelelően – zárójelben a töredékek számát tüntettem fel az oldalszám megjelölése nélkül.

Az Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről című kötetben (Pascal, 1999) megjelent szövegekre – szintén a szakirodalom példáját követve – „Í” jellel és oldalszámmal hivatkoztam.

A Bibliára a Magyar Bibliatanács Megbízásából 1992-ben készült fordítás alapján hivatkoztam (Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest).

Olláry-Knoll Ildikó

Pápa